

Posiedzenia zdalne w trybie art. 15zsz¹ KoronawirusU w kontekście prawa do rzetelnego procesu

► **Maciej Świder²**

W niniejszym artykule omówiona została instytucja posiedzeń zdalnych wprowadzonych do polskiego postępowania cywilnego na mocy ustawy z 2.3.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych³. Przedstawiona problematyka dotyczy wpływu posiedzeń zdalnych na prawo do rzetelnego procesu i związanych z tym zagrożeń, w szczególności w aspekcie zasady jawności postępowania oraz równości broni. Celem wprowadzenia omawianych regulacji był przede wszystkim postulat przyspieszenia postępowań cywilnych, co powoduje, że rozwiązania te mogą stać w sprzeczności z zasadą proporcjonalności wyrażoną w Konstytucji RP. Jakkolwiek sama idea wprowadzenia posiedzeń zdalnych zasługuje na aprobatę, to jednak obecna formuła wymaga daleko idących zmian, które pozwolą na dostosowanie do standardów konstytucyjnych i europejskich.

Wprowadzenie

Pandemia koronawirusa wymusiła na ustawodawcy przyjęcie wielu zmian w dziedzinie postępowania cywilnego, umożliwiających funkcjonowanie sądów w tym trudnym okresie nie tylko dla wymiaru sprawiedliwości, ale dla całego społeczeństwa. Wśród głównych instrumentów mających w założeniu przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się koronawirusa należy wskazać wprowadzone na mocy specustawy rozwiązania dotyczące obowiązkowych posiedzeń zdalnych (art. 15zsz¹ KoronawirusU) oraz możliwości wydania orzeczenia na posiedzeniu niejawnym (art. 15zsz² KoronawirusU). Mechanizmy zawarte w tzw. specustawie COVID, z uwagi na ich niewątpliwe ograniczenie jawności postępowań, były od momentu ich wprowadzenia w 2020 r. przedmiotem analizy ze strony przedstawicieli nauki prawa oraz praktyków. Pomimo upływu ponad dwóch lat od wprowadzenia regulacji wpływających na jawność postępowań, a także zniesienia z dniem 16.5.2022 r. na terytorium RP stanu

epidemii⁴ oraz wprowadzenia stanu zagrożenia epidemicznego⁵, obowiązują one nadal. Odwołanie stanu epidemii uzasadniono poprawą stanu epidemiologicznego na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej skutkującą zmniejszeniem gwałtownego rozprzestrzeniania się zakażeń wirusem SARS-CoV-2⁶. Powstaje zatem pytanie o zasadność dalszego utrzymywania tymczasowych – z założenia – instrumentów, mających przeciwdziałać paraliżowi wymiaru sprawiedliwości.

W niniejszym artykule poruszona zostanie problematyka posiedzeń zdalnych oraz ich wpływu na realizację prawa jednostki do rzetelnego procesu cywilnego, szczególnie w aspekcie jawności postępowania. Poniższa analiza, nawet przy przyjęciu, że nie dojdzie do kolejnego nasilenia zjawiska pandemii COVID-19, jest niezwykle aktualna przede wszystkim dlatego, że omawiane przepisy mają obowiązywać jeszcze przez rok po zakończeniu stanu zagrożenia epidemicznego. Artykuł stanowi też próbę odpowiedzi na pytanie, czy posiedzenia zdalne powinny na stałe zagościć w polskim porządku prawnym, a jeżeli tak – pod jakimi warunkami.

Posiedzenia zdalne w dobie pandemii COVID-19 (art. 15zsz¹ KoronawirusU)

Obowiązek przeprowadzania posiedzeń sądu przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku (posiedzenie zdalne) wprowadzono do KoronawirusU z dniem 16.5.2020 r.⁷ na mocy nowelizacji uchwalonej zaledwie dwa dni wcześniej. Zgodnie z pierwotnym brzmieniem art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 1 KoronawirusU, rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, z tym że osoby w nich uczestniczące nie muszą przebywać w budynku sądu, chyba że przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego bez użycia powyższych urządzeń nie wywoła nadmiernego zagrożenia dla zdrowia osób w nim uczestniczących. Obowiązek przeprowadzania posiedzeń zdalnych miał obowiązywać w okresie stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich i dotyczyć spraw „rozpoznawanych według przepisu Kodeksu postępowania cywilnego”. Przepis wprowadzał zasadę, że posiedzenia jawne sądu powinny odbywać się w trybie wideokonferencji, przy czym wyjątkowo możliwe było wyznaczenie posiedzenia stacjonarnego w bu-

¹ Autor jest asesorem sądowym w Sądzie Rejonowym dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie, doktorantem na Wydziale Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych Krakowskiej Akademii im. Frycza Modrzewskiego w Krakowie; ORCID: 0000-0003-2857-763X.

² T. jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 2095 ze zm.; dalej jako: KoronawirusU lub specustawa COVID-19.

³ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 12.5.2022 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. z 2022 r. poz. 1027.

⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z 25.3.2022 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu zagrożenia epidemicznego, Dz.U. z 2022 r. poz. 679 ze zm.

⁵ Uzasadnienie projektu rozporządzenia z 12.5.2022 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii dostępny na stronie internetowej Rządowego Centrum Legislacji, www.rcl.gov.pl.

⁶ Na mocy art. 46 ustawy z 14.5.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, Dz.U. z 2020 r. poz. 875 ze zm.

dynku sądu. Było to zależne od oceny przewodniczącego, że tradycyjne posiedzenie sądu nie będzie stanowiło nadmiernego zagrożenia dla jego uczestników. Warunek ten był oceniany jako niezbyt restrykcyjny. Miał on powodować, że posiedzenia stacjonarne nadal będą dostępne, a przeprowadzanie posiedzeń zdalnych będzie jedynie alternatywą pozwalającą na aktywny udział stron i innych uczestników w czynnościach sądu⁹. Niektóre sądy już w zawiadomieniach o wyznaczeniu terminu posiedzenia kierowanych do stron i innych uczestników informowały, że w przypadku braku możliwości połączenia zdalnego należy stawić się bezpośrednio w budynku sądu. Miało to na celu ułatwienie obywatelom dostępu do sądu.

Z dniem 3.7.2021 r.⁸ powyższy art. 15zsz¹ KoronawirusU został znowelizowany, a przesłanki przeprowadzania posiedzeń zdalnych uległy zmianie. W świetle znowelizowanego przepisu posiedzenia jawne sądu przeprowadza się w trybie zdalnym (przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku). Kategoryczne brzmienie przepisu („rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się”) świadczy o tym, że zamiarem ustawodawcy było wprowadzenie obowiązkowych posiedzeń zdalnych we wszystkich rodzajach spraw rozpoznawanych według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego i jednocześnie ograniczenie sytuacji, w których możliwe jest przeprowadzenie posiedzenia w formie tradycyjnej. Przepis wprowadził bowiem dodatkową przesłankę odstąpienia od posiedzenia zdalnego, której nie zawierał w poprzedniej wersji. Zgodnie z art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 2 KoronawirusU od przeprowadzenia posiedzenia zdalnego można odstąpić tylko w przypadku, gdy rozpoznanie sprawy na rozprawie lub posiedzeniu jawnym jest konieczne, a ich przeprowadzenie w budynku sądu nie wywoła nadmiernego zagrożenia dla zdrowia osób w nich uczestniczących. Przesłanką, której nie zawierał przepis w wersji obowiązującej do 2.7.2021 r., jest zatem „konieczność przeprowadzenia posiedzenia jawnego”. Dotychczas kwestia wyznaczenia posiedzenia jawnego była zależna wyłącznie od przesłanki ochrony zdrowia. Po nowelizacji przepisu przewodniczący musi dodatkowo dokonać oceny, że przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jest konieczne. **Przepis w aktualnym brzmieniu podnosi posiedzenia w formie zdalnej do rangi zasady, a posiedzenia stacjonarne sprowadza do wyjątku**⁹. Pozostałe formy rozpoznania sprawy (posiedzenie w formie tradycyjnej lub posiedzenie niejawne) zyskały charakter subsydiarny w stosunku do posiedzeń zdalnych, które są obecnie podstawowym – przynajmniej w założeniu ustawodawcy – forum rozpoznawania spraw cywilnych¹⁰.

Jednocześnie ustawodawca posłużył się nieostrym pojęciem „konieczności” przeprowadzenia rozprawy lub posiedzenia jawnego, pozostawiając tę kwestię swobodnemu uznaniu sądów.

Przesłanka „konieczności przeprowadzenia rozprawy lub posiedzenia jawnego” jest o tyle niejasna, że rozpoznanie spraw przez sądy na posiedzeniach jawnych jest koniecznością (obowiązkiem) wynikającą z zasady określonej w art. 42 § 2 i 3 ustawy z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych¹¹, od której dopuszczalne wyjątki muszą wynikać wyraźnego przepisu rangi ustawowej. Zasada ta, na gruncie postępowania cywilnego, jest powtórzona w art. 148 § 1 KPC, w myśl którego, jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, posiedzenia sądowe są jawne, a sąd orzekający rozpoznaje sprawy na rozprawie. Z powyższych przepisów płynie jasny wniosek, że, co do zasady, sądy mają obowiązek orzekania na posiedzeniach jawnych, w tym rozprawach, a rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym jest wyjątkiem, który wymaga jednak konkretnego przepisu dopuszczającego taką sytuację. Można więc przyjąć, że skierowanie sprawy na posiedzenie jawne, co do zasady, zawsze jest „koniecznością”. Wyjątki od zasady orzekania sądu na jawnym posiedzeniu przewidują przepisy: art. 148¹, art. 148 § 3, art. 374 KPC, w postępowaniu nieprocesowym art. 514 § 1 KPC, a w postępowaniu egzekucyjnym art. 766 KPC. Odstępstwo od zasady rozpoznawania sprawy na posiedzeniu jawnym przewidziane zostało również w art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 3 oraz art. 15zsz² specustawy COVID-19 i dotyczy możliwości rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym, jeżeli odbycie posiedzenia zdalnego nie jest możliwe.

Artykuł 15zsz¹ ust. 1 pkt 2 KoronawirusU, pomimo nieprecyzyjnie użytego sformułowania, należy raczej rozumieć w ten sposób, że przesłanką odstąpienia od posiedzenia zdalnego na rzecz posiedzenia stacjonarnego jest nie „konieczność przeprowadzenia rozprawy”, a **konieczność przeprowadzenia posiedzenia przy bezpośrednim udziale uczestników**. Tylko w ten sposób można nadać racjonalne znaczenie tej przesłance.

Według Słownika języka polskiego konieczność oznacza „to, co jest konieczne”, a więc bezwzględnie potrzebne, takie, którego nie da się uniknąć¹². Konieczność przeprowadzenia posiedzenia w trybie stacjonarnym będzie zatem oznaczała taki stan, w którym odstąpienie od tej formy uniemożliwi prawidłowe rozpoznanie sprawy przez sąd. Chodzi przede wszystkim o takie sytuacje, w których istnieje potrzeba osobistej styczności członków składu orzekającego ze stronami, innymi uczestnikami posiedzenia, czy wreszcie z osobowymi źródłami dowodowymi. Konieczność przeprowadzenia posiedzenia w formie stacjonarnej może zachodzić również wówczas, gdy wymagane będzie bezpośrednie przeprowadzenie dowodu na rozprawie ze względu na jego charakter. Osobiste stawiennictwo na posiedzeniu jawnym może być niezbędne w celu zawarcia ugody, złożenia przed sądem oświadczenia, które pociąga za sobą wymóg osobistego stawienni-

⁹ A. Machnikowska, Zasada jawności w postępowaniu procesowym – modernizacja czy marginalizacja? Wybrane zagadnienia, „Polski Proces Cywilny” Nr 1/2022, s. 110.

⁸ Zmiana dokonana na mocy art. 4 ustawy z 28.5.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2021 r. poz. 1090.

⁹ A. Machnikowska, op. cit., s. 114.

¹⁰ J. Plaziuk, Konieczność odstąpienia od przeprowadzania posiedzenia zdalnego w przypadku wyznaczenia rozprawy i posiedzenia jawnego w czasach COVID-19, „Polski Proces Cywilny” Nr 1/2022, s. 257.

¹¹ T. jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.

¹² Słownik języka polskiego PWN, wersja internetowa dostępna na: www.sjp.pwn.pl.

ctwa (np. oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku czy oświadczenia dłużnika w postępowaniu o wyjawienie majątku), czy w razie przymusowego doprowadzenia świadka czy dłużnika. Ujmując rzecz ogólnie, konieczność przeprowadzenia stacjonarnej rozprawy będzie zachodzić przede wszystkim wtedy, gdy jej przeprowadzenie w sposób zdalny zagrażałoby zasadzie bezpośredniości, zgodnie z którą sąd rozpoznający sprawę powinien osobiście zetknąć się z materiałem dowodowym. Tylko wówczas sąd będzie w stanie poczynić odpowiednie spostrzeżenia istotne m.in. dla oceny dowodów¹³. Posiedzenia zdalne, przeprowadzane z natury rzeczy za pośrednictwem wideokonferencji, w niektórych sytuacjach mogą uniemożliwiać dokonanie rzetelnej oceny przez sąd, chociażby ze względu na utrudnioną możliwość spostrzegania reakcji ciała osób przesłuchiowanych w drodze bezpośrednio przekazu obrazu i dźwięku. Konieczność przeprowadzenia posiedzenia stacjonarnego może wystąpić również w przypadku, gdy uczestnikami mają być osoby cyfrowo wykluczone lub nieporadne, z którymi komunikacja zdalna mogłaby okazać się nadmiernie utrudniona.

Jak już wspomniano, ocena wystąpienia „konieczności” pozostawiona została przewodniczącemu, który nie jest związany wnioskami stron w tym zakresie¹⁴. Nie sposób przy tym zgodzić się ze stanowiskiem, zgodnie z którym przez przesłankę „konieczności” przeprowadzenia posiedzenia stacjonarnego należy rozumieć takie okoliczności jak możliwości techniczne leżące po stronie sądu, czy stron i świadków¹⁵. Ustawodawca wskazuje bowiem wprost, że sąd ma obowiązek zapewnienia możliwości udziału w posiedzeniu zdalnym stronie lub innej osobie wezwanej, jeżeli wskaże ona, że nie posiada urządzeń technicznych umożliwiających udział w posiedzeniu zdalnym poza budynkiem sądu (art. 15zsz¹ ust. 2 KoronawirusU). W takim przypadku osoba taka nie bierze jednak udziału w posiedzeniu na sali rozpraw (tam gdzie skład orzekający), lecz w innym pomieszczeniu w budynku sądu, gdzie zapewniony będzie bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku. Nie powinno poza tym budzić wątpliwości, że skoro ustawodawca nakazuje sądom przeprowadzanie posiedzeń zdalnych, to obowiązek zapewnienia odpowiednich urządzeń technicznych spoczywa właśnie na administracji tych sądów. Brak odpowiednich możliwości technicznych sądu nie jest wystarczającą przesłanką do odstąpienia od posiedzenia zdalnego, szczególnie, że jest to tylko jedna z dwóch przesłanek, które muszą zaistnieć kumulatywnie. W świetle powyższego powstaje pytanie o zasadność wprowadzenia przesłanki „konieczności”. Z uzasadnienia projektu ustawy wynika, że celem regulacji jest wzgląd na bezpieczeństwo uczestników postępowania oraz pracowników wymiaru sprawiedliwości, a także zapobieżenie

paraliżowi sądownictwa¹⁶. Celem wprowadzenia obligatoryjnych posiedzeń zdalnych była więc ochrona zdrowia publicznego poprzez zapobieganie rozprzestrzenianiu się COVID-19. Przesłanka zagrożenia zdrowia uczestników postępowania została jednak odrębnie wskazana przez ustawodawcę, wydaje się zatem, że dla realizacji celów deklarowanych w uzasadnieniu projektu jest wystarczająca. Przesłanka „epidemiologiczna” obowiązywała już w poprzedniej wersji przepisu (przed 3.7.2021 r.). Należy zatem postawić pytanie, w jaki sposób zmiana treści art. 15zsz¹ KoronawirusU poprzez dodanie nowej przesłanki ma realizować deklarowany przez ustawodawcę cel ochrony zdrowia, skoro cel ten realizuje już poprzednio obowiązująca przesłanka. W konsekwencji należy także ustalić, czy zmiana ma charakter redakcyjny, czy też zabieg ustawodawcy ma realizować jeszcze inny cel w postaci przesunięcia granicy pomiędzy zasadami dotyczącymi formy przeprowadzania posiedzeń sądu i wyjątkami od nich¹⁷.

Podejmując próbę odpowiedzi na pytanie, jaki był zamysł ustawodawcy, który zdecydował się na nowelizację analizowanego przepisu, w pierwszej kolejności należy zauważyć, że z lektury uzasadnienia rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁸ wynika wprost, że **absolutny priorytet należy nadać rozprawie zdalnej**. Projektodawca wskazał, że w zderzeniu dwóch konstytucyjnych wartości – jawności oraz prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki – nie ma „wątpliwości, której należy dać pierwszeństwo”. Chociaż nie jest to wskazane wprost, oczywiste jest, że **dla projektodawcy priorytetem jest zasada szybkości postępowania, nawet kosztem jawności**. *Ratio legis* przepisu art. 15zsz¹ KoronawirusU w brzmieniu obowiązującym po 3.7.2021 r. jest więc przyspieszenie rozpoznawania spraw cywilnych w dobie pandemii COVID, chociażby miało się to odbywać kosztem zasady jawności. Takie stanowisko, nadające prymat zasadzie sprawności postępowania kosztem jego jawności, nie znajduje uzasadnienia w przepisach Konstytucji. Wskazuje się bowiem, że nie ma podstaw do osłabienia zasady jawności postępowania i jednoczesnego uprzywilejowania zasady szybkości¹⁹. Również Trybunał Konstytucyjny nakazuje zachowanie równowagi pomiędzy szybkością postępowania a innymi wymogami sprawiedliwego postępowania²⁰ wskazując, że preferowanie zasady szybkości nie jest uzasadnione.

Jak już sygnalizowano wcześniej, zmiana dokonana na mocy ustawy z 28.5.2021 r. (obowiązująca od 3.7.2021 r.), wprowadzająca dodatkową przesłankę „konieczności” przeprowadzenia rozprawy lub posiedzenia jawnego” miała na celu zerwanie z dotychczasowym podejściem, w myśl którego posiedzenie zdalne było alternatywą dla tradycyjnego modelu prowadzenia posiedzeń

¹³ H. Dolecki, T. Radkiewicz [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. T. I. Artykuły 1–366, pod red. T. Wiśniewskiego, Warszawa 2021, s. 1112.

¹⁴ T. Zembrzowski, Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwale rozwiązanie?, „Forum Prawnicze” Nr 3/2021, s. 10.

¹⁵ J. Plaziuk, op. cit., s. 251.

¹⁶ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 899, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=899>.

¹⁷ T. Zembrzowski, op. cit., s. 6.

¹⁸ Druk nr 899.

¹⁹ A. Machnikowska, op. cit., s. 98.

²⁰ Wyrok TK z 9.7.2002 r., P 4/01, Legalis.